

הכפר הריק

מאת מוטי לרנר

נולדתי בשנת 1949 בזיכרון יעקב השוכנת כ-10 ק"מ דרומית מזרחית לחוף טנטורה. כמו רוב הילדים במושבה, ביליתי גם אני ימי קיץ רבים בחוף הקסום הזה. כמותם ראיתי את הבית היחידי שנותר על תילו מטנטורה הערבית ניצב על החוף, בית שהפך במשך השנים למחסנם של דייגים, בני הכפר הסמוך פרדיס, שפרשו את רשתותיהם במפרץ. כמו כל חבריי לא שאלתי על הבית, מי בנה אותו, מי גר בו, ולמה הוא ננטש. מדי פעם נחשפו בחול אבנים מסותתות שסיפרו על בתים נוספים שעמדו במקום, אך גם עליהן לא שאלתי. אם כי, שם המקום העיד בבירור ששכן בו כפר ערבי. אך לא שאלתי כיצד נחרב הכפר הזה ולהיכן נעלמו תושביו.

בחופשת הקיץ 1966, לפני עלייתי לכתה י"ב, התרחש אירוע שכפה עלי לשאול. אבי היה חקלאי שגידל בעיקר ענבים. כמו בכל קיץ גויסנו, אחיי ואני, לעבודה בבציר. וכך, באחד מימי יולי, לקראת שעת צהרים, הגיעה לכרם ענבי המאכל משאית נהוגה בידי אחד מתושבי זיכרון יעקב, אותו הכרתי מילדותי. הנהג החנה את המשאית, והעמיד לידה פרימוס נפט, להרתיח לעצמו קפה, עד שיושלם הבציר והפועלים יעמיסו את ארגזי הענבים על המשאית בדרכם לשוק הסיטונאי בתל אביב.

עוד הנהג מרתיח את הקפה, אני שומע אותו מתווכח בצעקות רמות עם אחת הבוצרות הערביות תושבות פרדיס. באותם ימים ידעתי מספיק ערבית כדי להבין שהבוצרת, אותה הכרתי היטב, האשימה את הנהג ברצח בני משפחתה. הוא לעומתה טען שלא רצח איש, אלא רק קבר את המתים. הצעקות הללו העידו על כאבה הגדול של הבוצרת, אך גם על תחושת האשמה הכבדה של הנהג. שאלתי את אבי מה פשר המריבה, אבל הוא סירב בעקשנות להסביר לי. שאלתי את אחד משכנינו, ולאחר הפצרות ממושכות הוא סיפר שאותה בוצרת, תושבת פרדיס, היא ילידת טנטורה, וכי במהלך כיבוש הכפר ב-1948 על ידי גדוד מחטיבת אלכסנדרוני נהרגו בעלה ואחדים מקרוביה. לימים העיד אותו נהג בפני תדי כץ, תלמיד מ.א במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת חיפה שחקר את כיבוש הכפר, והודה בפניו שהיה מורה הדרך שהוליך את אחת מפלוגות הגדוד אל הכפר, ובתום הקרב היה אחראי על קבורת המתים. כשעמדתי ללכת, עצר אותי השכן ואמר: "אחי הצעיר היה מ"פ באותו גדוד שכבש את טנטורה. אבל הוא ניסה למנוע את ההרג והביזה". הכרתי את אותו האח. הוא נפטר אמנם כמה שנים קודם לכן, אך זכרתי אותו כאדם חייכן וטוב מזג. למרות שלא היה בן משפחתי כיניתי אותו תמיד "דוד".

הייתי בן 17. התקשיתי להאמין שאותו "דוד" היה מעורב בהרג אזרחים, אך בגלל החשש לדעת, לא המשכתי לשאול. לא העזתי לגלות מה בדיוק עשה

ה"דוד" בטנטורה. עד מהרה נשכחה הפרשה, כעבור שנה פרצה מלחמת ששת הימים, כעבור שבע שנים פרצה מלחמת יום הכיפורים. טנטורה ומתיה נדחקו לקרן זווית. אבל זעקות הכאב והזעם של אותה בוצרת ערביה המשיכו להדהד באוזני במשך ימים רבים.

פרשה הרוגי טנטורה עלתה לתודעת הציבור בחורף 2000, כאשר התפרסם במעריב מאמר על עבודת המ.א של תדי כץ שנכתבה במסגרת החוג להיסטוריה באוניברסיטת חיפה. היו אלה ימים סוערים במיוחד בהם השתוללה האינתיפאדה השנייה והחרדה מפני פיגועי טרור העמיקה את השנאה לפלסטינים, גם לאלה שהם אזרחי ישראל. בשבוע שבו התפרסם המאמר ביקרתי אצל דודתי בזיכרון יעקב. גיליון סוף השבוע של מעריב היה מונח על השולחן במטבח. דודתי שעיינה בו, פנתה אלי ואמרה בכעס: "שקרנים גדולים החיילים של אלכסנדרוני". הופתעתי מאד. דודתי הייתה בעלת דעות ימניות נחרצות, והייתי בטוח שהיא תגנה את כץ על חשיפת ההרג של תושבי טנטורה. אבל היא דווקא המשיכה וסיפרה: "הייתי שם. ראיתי את המתים". ב-1948 הייתה דודתי בת 15 והיא עבדה כעוזרת לרופא השיניים במושבה. לדבריה, ב-23 למאי, כאשר התברר שבקרבת הלילי בטנטורה נהרגו 14 מחיילי אלכסנדרוני ורבים נפצעו, הוזעק רופא השיניים לסייע לרופא הגדוד. היא התלוותה אליו, וכשהגיעה לכפר, בתום הקרב, ראתה את עשרות ההרוגים

שהוטלו לקבר אחים. "כמה?" שאלתי. "הייתי ילדה", היא השיבה. "זאת הייתה הפעם הראשונה שראיתי אדם מת. לא יכולתי לספור".

אחר כך המשיכה וסיפרה: "הייתי היהודייה היחידה במקום. כאשר אספו את נשות טנטורה והעלו אותן לאוטובוסים, הורו לי הקצינים לערוך חיפוש בבגדיהן. עברתי מאישה לאישה, ונטלתי מהן את התכשיטים שהסתירו על גופן. אחר הצהריים כבר היו בידי החיילים שני דליים מלאים. שאלתי קצין מה הם מתכוונים לעשות בתכשיטים האלה. הקצין השיב שהם יימכרו בחו"ל ובתמורה יקנה הצבא נשק ותחמושת". היא השתתקה לרגע, ואחר כך הוסיפה. "הייתי תמימה והאמנתי".

כעבור מספר ימים הצלחתי להשיג את עבודת ה-מ.א. של תדי כץ, וקראתי אותה בעיון. הוא ראיין כמה מבני זיכרון יעקב אותם הכרתי היטב. שניים מהם היו קרובי משפחתי. שניהם אמנם לא השתתפו בקרב, אבל מאחר שהכירו היטב את תוואי השטח בטנטורה, הם הוזעקו להוליך את פלוגות אלכסנדרוני ליעדן, ונכחו בכפר בכל שלבי כיבושו. כץ ראיין גם את מי שכונה "מוכתר זמרין"¹, שמונה על ידי הצבא לטפל ברכוש הערבי הנטוש, והעיד על הזוועה שנגלתה לעיניו כאשר הגיע לכפר בערבו של אותו היום. קראתי גם את עדויות הפליטים שגלו מטנטורה ואת עדויות החיילים שהשתתפו בקרב. עדויות אלה

¹ זמרין הוא שמו של כפר ערבי שעליו נבנתה זיכרון יעקב

ניתנו בסוף שנות ה-90. הסתירות בין תיאורי הקרב וספיחיו השונים היו רבות, אבל בכולם ניכרו סימנים ברורים של זיכרונות קשים שהודחקו והוכחו במשך כחמישים שנה, וברגע שהבשילו התנאים הם פרצו החוצה, ויצרו ויכוח ציבורי שעדיין לא תם.

חקירת הפרשה הייתה עבורי חוויה מעצבת, שבעקבותיה כתבתי את המחזה "ההודאה" שהוצג בתיאטרון יפו². מאז חדלה הנכבה להיות עבורי מונח בנראטיב הפלסטיני. היא הייתה אירוע מוחשי, שגם בני משפחתי היו מעורבים בו. לא יכולתי יותר להתכחש לה. פתאום ראיתי אותה בעיניו של כל פלסטיני שפגשתי. פתאום הכתה בי בכל אכזריותה אותה פסקה מצמררת מתוך הסיפור "חירבת חזעה" שכתב ס. יזהר ב-1949:

"הכפרים הריקים הללו, יום מגיע והם מתחילים לצעוק. אתה עובר בהם ולקראתך פתאום, לפי תומך, ובלא לדעת מנין, עיניים סמויות של קירות וחצרות וסמטאות מלוות אותך אין-אומר. דממת שאִיה נטושה. כליותיך מתחמצות. ויש לפתע, באמצע הצהריים או בטרם ערב, פותח הכפר שעוד לפני רגע היה סתם קצת רקמת בקתות שוממות השותקות יתמות, שתיקה קשה, וקִינֶת-מספד מרעדת לב - פותח הכפר הזה, הגדול וקודר, ושר שירת חפצים שנסתלקה נשמתם; שירת מעשי אנוש שחזרו לגלמותם והפריאו; שירת בשורת אסון-פתע מוחצת שקפאה ונותרה כמין קללה לא עוברת דל-שפתיים, ופחד, ריבוננו-של-עולם, פחד אימה זועק משם, ונצנוץ, פה ושם, מין נצנוץ של נקמה, של קורא לריב, של אל-נקמות הופיע!... הכפרים הריקים הללו..."

² המחזה נועד להצגה בתיאטרון חיפה, בהמשך בתיאטרון הקאמרי ובתיאטרון הבימה, אך בשלושת התיאטרונים הללו ההפקה בוטלה מסיבות השמורות עם התיאטרונים. בסופו של דבר הוא עלה לראשונה בשנת 2014 בתיאטרון J בווינגטון, ובתיאטרון יפו ב-2016 – שתי ההפקות בבימוי סיני פתר.

מוטי לרנר הוא מחזאי ותסריטאי. בימים אלה ראתה אור טרילוגיה בשם

"המלחמה שלנו" ובה שלושה מחזות אודות המלחמה שהתרחשה בעזה בשנים

2023-2025.